

מעט על קיום ועל חלומות בימי קורונה

שלמה ליבר

תגובות לטקסט : מרקו מאואס, תמי וייל

"... לפחות לא ישללו מחיי החלום שלי את חירות המחשבה."

(ז. פרויד; מתוך ההקדמה למהדורה הראשונה של "פירוש החלום")

החלומות, אומר היום, עוד מותירים בי מקום לתקווה

כן, עודני חולם! כמו בשירו של נתן זך: "דבר לא קרה מאז ואני עדיין חולם". מצחי החרוש קמטים זומם לחלום עוד ועוד. אלא ששאלה בוערת עתה בפני: האם חלומותיי בימים אלה של מגפת הקורונה שונים מחלומותיי מימים ימימה? ואם אכן כך, כיצד אוכל לאפיינם? ולא אכחד מכך כי הייתי מבקש ללמוד באמצעותם עוד דבר-מה על טבעם של החלומות בכלל, ואולי גם בדל פירור על עת זו של מצוקה. לא מעט ממטופלי מגלים היום, בהפתעה מלווה בשמץ הקלה לעיתים, כי הם עדיין חולמים, ויש מביניהם שאף מספרים כי הם חולמים, או זוכרים חלומות, בעצם ימים אלה הרבה יותר מאי-פעם. מעשה של חסד או מעשה של שטן? תלוי, כמובן. מכל מקום, מדובר בהעברה שדחיפות רבה בצידה, וזו מעוררת בי צורך חזק לחקירה ודרישה מעמיקה. אבל היש דבר-מה שאוכל לומר על כך כבר עתה? אף שמסתכן אני במידת-מה בהכללה יתרה – שהרי מדובר, כמובן, בחלומות **שסופרו לי** במהלך האנליזות – אתחיל במלאכה, ואתייחס לארבע נקודות, לא לגמרי בלתי-תלויות זו בזו:

1. החלום והלא-מודע

"החלום הוא תוצר נפשי א-סוציאלי, שאין לו דבר למסור לזולת... לא רק שאין לו כל עניין להיות מובן, הוא אף חייב להיזהר להיות מובן, שכן אחרת ייחרס... אך החלום, חרף אפסותו הפרקטית, שומר על קשר עם הסוגיות הגדולות של החיים..."

(ז. פרויד; "הבדיחה ויחסה ללא-מודע")

החלום כתשובה מיידית, ספונטנית, ל"דחיפות החיים"

אני למד, בראש ובראשונה, כי החלום נותר בימים אלה, ודומה כי כך אף יותר מתמיד, דרך המלך אל הלא-מודע: בעת זו שבה עולים מתהום הנשייה מושגים קדומים כמו "מגפה" ו"חסינות העדר", ונוצרים בשפע מושגים חדשים או נטענים באופן שונה מושגים קיימים, כמו "ריחוק חברתי", "הסגר", "בידוד", "מעקבים", "עקומות"; בעת שבה כה רבים הם הדברים, המהווים את אופני התענגותנו השכיחים, שאינם כעת בהישג ידינו; האיסורים והעכבה שפשטה בכול; בעת זו של אי-וודאות ענפה, המשוועת לביטחון כלשהו; בעת זו של השימוש החובק-כל באמצעי התקשורת הוירטואליים, הבולעים את כולנו, אף שהם כמעט מן ההכרח עבור רובנו, ותועלת לא מעטה בצידם – בעת זו דומה בעיני, כי החלום נותר אחד הפעולות הנפשיות החופשיות, הנסתרות והאינטימיות ביותר העומדות לרשותנו. יתרה מזאת, ייתכן בהחלט, כי החלום מהווה, בעת זו של מצוקה, אף אחת התשובות המיידיות ו"הספונטניות" ביותר של הסובייקט ל"דחיפות החיים" (*Not des Lebens*),¹; דחיפות הנוגעת, על פי פרויד, ל-*Wunsch*, ולא לסיפוק "פשוט" של צורך כלשהו, ונראה כי לאקאן יוצר (בהוראתו האחרונה) זיקה ישירה בינה לבין "הדחיפות לסיפוק המנחה את האנליזה"².

החלום כביטוי של ה"איווי לחירות" וה"לא-הכול" של הפונקציה הנשית

מכל מקום, החלום הוא פעילות, שיש בכוחה להפנות אותנו לוודאויות שתשמשנה לנו כמשען וכ"נקודת-כפתור" (ומכאן שאף ניתן להמשילן במובן מסוים לדלזיות³), שאף אם הן נצרכות ברגיל לפענוח ולפירוש נוסף, יש בהן מן הממשות (*Wirklichkeit*) המסוגלת להתחרות בכל מציאות, חומרית וחברתית (*Realität*). במובן מסוים, נוקב ועמוק, זהו גילוי של חתרנות ואף ביטוי של חירות, או של ה"איווי-לחירות" ("*freiheitsdrang*") – אם לנקוט בביטוי לא-שכיח, מסתורי למדי, של פרויד ב"תרבות בלא נחת" – איווי-לחירות "המכוון נגד צורות ותביעות מסוימות של התרבות"⁴. החלום נוהג לפי דוגמת הנירוזה "המרחיקה את הניירוטי מן הרכיבים הרגילים של ההמון... ופועלת, בדומה להתאהבות, בכיוון פירוקו של ההמון,⁵ והלא מקדמת דנא סבר פרויד כי החלומות "כולם כאחד אנוכיים לחלוטין."⁶ החלום, מעצם טבעו,

¹ פרויד מעלה לראשונה מושג זה ב-"פרויקט לפסיכולוגיה מדעית" (1895), *ושב וחוזר לדבר בו ב"פירוש החלום"* (1900), בפרק 7: 'על הפסיכולוגיה של תהליכי החלום', בתור זו שמפעיל את "הריגוש הנפשי" המבקש לחזור ולכונן את "מצב הסיפוק הראשון", (ריגוש שאותו הוא מכנה "בפשטות": "*Wunsch*").
² Jacques Lacan, *Preface to the English Edition of Seminar XI*, *The Lacanian Review*, Issue 6.
³ "החלום, אם כן, הוא פסיכזה, על כל הבלבול ותעתועי החושים שבה. אמנם זו פסיכזה הנמשכת זמן קצר ואינה מזיקה, אפילו כזו שהוטל עליה תפקיד מועיל, והיא מופעלת בהסכמת האדם ומופסקת על פי רצונו." (פרויד, "תמצית הפסיכואנליזה", 1938 חלק שני, פרק שישי, עמ' 236).
⁴ Freud, S., "Civilization and its Discontents (1930), *S.E.*, XXI, p.43.
⁵ Freud, S., "Group Psychology and the Analysis of the Ego" (1921), *S.E.*, XVIII, p. 159.
⁶ ז. פרויד, פירוש החלום, עמ' 277.

חותר תחת שיח-האדון הרווח בעת נדונה ומניח מכשול בפני "האינדיבידואליזם של ההמון" (*l'individualisme de masse*)⁷, שכה מאפיין את עידננו, ואולי את תקופת וירוס-הקורונה במיוחד, ואי-לכך אף ממלא – ארחיק לכת ואומר – פונקציה נשית מסוימת, שה"לא-הכול", הווי אומר: "קיום ללא מהות"⁸, מניע אותה, ויהיו אשר יהיו תכניו, מגמותיו ותפקודיו האחרים של החלום.

נראה לי שכל סימני ההיכר הללו של החלום מתעצמים ומזדקרים לעינינו אפילו יותר כשמדובר במפגשים אנליטיים הנערכים לרוב בעיתות מצוקה אלה בסיועם של "אופני נוכחות" אשר המפגש הגופני-פיזי נעדר מהם. לצד זה, דומה שחלומות אלה נושאים בתוכם אף מענה כשלהו או "פתרון" להעדר "כפוי" זה עצמו: הגוף, והאובייקטים a הנחלצים ממנו – הקול והמבט בעיקר – משחקים בהם תפקיד בולט ומורגש יותר. ומתקבל הרושם שגם העצימות, הצלילות והדחיסות של לא מעט מחלומות אלה עולות ומתנשאות בהתאם. אך את כל זאת, יש עוד לבחון ולחקור היטב.

2. החלום והווירוס

"לכל חלום יש לפחות נקודה אחת שלא ניתן להגיע לחקרה, טבור שדרכו הוא קשור אל הלא-ידוע" (ז. פרויד; "פירוש החלום")

החלום כנקודת ארכימדס "להניע את השאול"

אני מוצא, כמעט ללא יוצא מן הכלל, שאין נגיף-הקורונה מופיע "ישירות" – דרך משל, על פי הסימפטומים שהוא מחולל, או הסכנות והאיומים ופחדי המוות הישירים הכרוכים בו עצמו – בתוכן הגלוי ואף הסמוי של החלום. מנגד, פעמים רבות מופיעה המגפה בין רכיבי תוכן החלום, ובעיקר ברקעו (בדומה ל"שיירי או שרידי היום") – ויהיה רקע זה מטיל אימה ומנבא שחורות ככל שיהיה – אך ורק כרושם סתמי למדי ובהתאם להשלכותיה ונגזרותיה האישיים והחברתיים המידיים ו/או העתידיים הקרובים על הסובייקט החולם. פעמים אף נראה לי, כי החולם עושה בה שימוש מסוים רק כדי להביא נטיות קדומות לידי ביטוי **מחודש**: הלכי רוח,

⁷ Laurent É., « Le sujet de la science et la distinction féminine », *La Cause du Désir*, n° 84, mai 2013, p. 23-38.

⁸ ביטוי זה שמעתי מפיו של מרקו מאואס במסגרת סמינר שהוא העביר השנה, בעצם ימי המגפה, בדור- a (באמצעות "זום") בנושא "אהבה ראוייה יותר".

משאלות, מועקות, קיבעונות, סכסוכים שונים, טראומות ועוד. לעיתים, מופיעים בו או בעקבותיו **נקודות-מפנה או תהפוכות-נפש** שלא נראו או נשמעו עד כה אצל סובייקט מסוים, ואלה מכות בהפתעה אותו ואותי גם יחד. במקרים אלה, דומה, כי המגפה היא לדידו של החולם לא יותר מאשר נקודת ארכימדס "להניע את השאול"⁹ הרובץ כבר לפתחו בין כה וכה או עוד עתיד לרבוץ בו – מנוף להרמה או להורדה אלי מקום אחר... למרום או לבור-תחתית. הסכנה הנחשפת בחלום – על פי רוב באופן מפתיע למדי – יש לה מקור אחר לגמרי, והיא מופיעה בתוכן החלום רק לעיתים רחוקות, ואז, לרוב – במרומז ובמובלע בלבד, או שניתן להתחקות אחריה רק בתוכן הסמוי של החלום, אשר האסוציאציות של החולם מובילות אליו.

לקט חלומות מעת זו של מגפה

והנה מספר חלומות, שנבחרו לא במחשבה יתרה מתוך 70 חלומות שלקטתי בתקופה האחרונה (שום חלום, כמובן, אינו מוצג כאן "בשלמותו" באשר לפירושו – אם הדבר הוא בכלל מן האפשר או מועיל לעשותו – אך עם זאת יש לאל ידו להצביע על כיוונים מסוימים שאותם חפץ אני להבליט במאמר הנוכחי):

- 1 – החולם ממתין בתור ארוך להיכנס לסופרמרקט; דבר שכיח מאד בזמן זה - אתמול, למשל, המתין למעלה משעה;
- 2 – החולמת משתתפת במסיבה עליזה, רועשת וצבעונית מאד. מסיבה רבת משתתפים – היא מדגישה;
- 3 – החולמת הולכת לתיאטרון – "התיאטראות אמורים בכלל להיות סגורים בימים אלה" – "כי איני יכולה לחכות עוד", היא מסבירה, אבל רק אולם אחד מתוך שתי האולמות של התיאטרון נותר פתוח לקהל;
- 4 – החולם חולם על שלוש נשים הנמצאות "במרחק פיסי קרוב זו לזו, כחצי מטר בלבד" ולהפתעתו הרבה הוא נושק בחשק רב דווקא לזו המכוערת מביניהן. ברגע זה הוא מתעורר עם דפיקות לב;
- 5 – החולם מדבר בטלפון, "באיחור רב", עם מטופלת שתוך כך הופכת לאישה שאהב בימי בחרותו – "הרבה שנים כבר לא ראיתי אותה", אך עתה, "כמה מוזר", הוא מדבר איתה "בלי כל חשש, פנים אל פנים". תווי-פניה מודגשים מאד, "חדים כמו תער", הוא מוסיף;

⁹ ז. פרויד, אפיגרף המופיע מתחת לכותרת של המהדורה הראשונה של "פירוש החלום": "אם איני יכול לכוף את הכוחות העליונים, אניע את השאול. [וירגיליוס, מתוך איניאס, חלק 7]. "Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo."

6 – החולם מבקש להגיע למספרה, שהוא מעלה אותה בעיני רוחו בבהירות רבה, אך אינו מצליח להגיע אליה. "אולי בגלל הקורונה", הוא מהרהר;

7 – החולמת צריכה להגיע לחתונה. "אני מעיפה מבט על בגדי, אני לבושה במכנסיים, ואלה לא נראים לי מספיק אלגנטיים, לא כפי שצריך להתלבש לחתונה. הלן, בת דודתי, אישה היודעת להתלבש כיאות, אומרת לי שתתן לי משהו ללבוש. היא מוציאה סוודר מצמר אדום, אדום ממש, מארון הבגדים שלה ונותנת לי אותו.

הנה כמעט תמיד מתגנב איזה שמץ של סכנה ואיום ואפקט של מועקה או של אי-נחת מרובה לתמונת החלום, המוביל לבסוף את החולם למחוזות "אחרים":

א'1 – התור לסופר-מרקט מתארך עד אין קץ, ו"אני עייף ואברי גופי כבדים מאד, אני מרגיש בזה חזק". בספרו את החלום, בעתה לופתת לפתע את גרונו: "זה לא יגמר לעולם." במענה לשאלתי, הוא מוסיף: "זה' – אלה הם החיים עצמם שאיני יכול יותר לסבול, הכובד הזה... מתי זה יגמר? ... **מרקט-החיים** הזה...שוק-הבשר הזה?" (לחולם אין ולא היו מעולם נטיות או מחשבות אובדניות כלשהם. הוא איש נמרץ מאד, שאינו יודע מנוח בחייו, מטפל במסירות רבה באשתו החולה במחלה קשה. עוסק ב"שוק ההון". הקיום בכובדו המעיק התגלה לפניו במין הבזק בחלום זה. ועתה כמו נעתקו המילים מפיו והוא נוטה להירדם לאיטו על הספה. אני מניח לו כמה דקות, ואז שם יד על כתפו ומעירו בעדינות; כל פירוש נוסף התייתר לגמרי בעיני);

א'2 – מן המסיבה העליזה והצבעונית עולה, "ככה פתאום, כמו משום מקום", איש אלים הרודף אחר החולמת המוצאת את עצמה במערומיה. היא מבועתת, היא זוחלת באיטיות על גחנה, אולם עדיף כך כי "בריצה אין לי בכלל סיכוי". החולמת, אישה שנונה ביותר, סובלת כבר מן הילדות המוקדמת משיתוק מוחין הגורם ללקות קשה בתנועה. (החלום הזכיר לי את פרדוקס אכילס והצב של זנון. אני מספר לה אותו. היא מצחקקת, ושואלת בעקיצה: "אז זה כמו יתרון שלי?" אני משיב: "זה בכל אופן בצד שלך ובחלום את יודעת לעשות היטב איתו.")

א'3 – החולמת על ההליכה לתיאטרון מקיצה מהחלום בבהלה שאינה מובנת לה כלל. היא מציינת בפליאה כי האנשים שהגיעו לתיאטרון נטלו בחפזונם סיכון רב על עצמם וגם היא הסתכנה מתוך "טיפשות", כך היא גם בחיים: אוהבת סכנות וחרדה מפניהן בו בזמן, "האולם השני הנותר סגור לקהל" הוא הדבר "שאליו כנראה לא אגיע אף פעם, למרות הכול... ואולי עדיף כך", היא ממלמלת. ("יש שם להצגה?" אני שואל. השאלה משונה בעיניה. "ממש לא זוכרת... אולי 'מחכים לגודו'", היא עונה מתוך ספק);

4א' – שלוש הנשים בחלום מסמנות עבור החולם את "מחזור החיים" – המכוערת שהוא מנשק בתאוה, אך גם "בבחילה מסוימת" – מוסיף עכשיו החולם – היא "אימא אדמה" (כלומר "המוות", עוד יוסיף ויאמר החולם, איש ערירי, ויפנה אותי למאמר "המוטיב של בחירת הקופסא" של פרויד (1913)). "בחרת בשלישית, בזו המחריבה, תוך דילוג על השנייה – הרעייה, האהובה", אני אומר לו);

5א' – האיש המטלפן למטופלת שלו בחלומי, "מאחר" בשיחתו אליה כיוון ש"נחתך" בינתיים באצבעו על ידי מטופל אחר במרפאה בה הוא עובד, הפצע שותת דם והוא חובש אותו. זה מוליך אותו אל זיכרון ילדות שבו חתך אחיו בשוגג את אצבעו ואל נסיבות מותו בטרם עת של אח זה; זו הפעם הראשונה שהוא מדבר על כך בפירוט ומתוך צער גדול. ומכאן מובל הוא לדבר על קשייו באהבה ועל ה"החמצות", "האיחורים", השולטים בחייו לרוב.

6א' – זה שאינו מצליח להגיע אל המספרה על מנת להסתפר, "אולי בגלל הקורונה", מגיע לבסוף אליה, אבל מתברר לו כי בינתיים שלחו לשם "מישהי אחרת שתסתפר במקומי". הוא תמה על כך מאד. הוא שם לב כי האישה דומה לו במשהו במראה. זה מביאו לדבר תוך כדי מאבק פנימי ניכר – כמעט גוררו ב"ציציות ראשו", הייתי אומר – אל שאלת האיווי של אימו בנוגע ללידתו, ומכאן לשאלות כבדות משקל נוספות, שאיני יכול לפרטן כאן, שצצו לפתע.

7א' – החולמת מתעוררת מהחלום וחשה בצינת הלילה. היא מצטמררת, מתכסה בשמיכה וממשיכה בשנתה. היא מקשרת את ה'קור' שחשה למילה 'קור-ונה'. השם של בת-דודתה ה'ן כפי שהוא נכתב בצרפתית, Helene, מצטלצל לה כמו laine, שפירושו בעברית "צמר". בה'ן היא רואה את דמותה של "האישה" "היודעת איך להראות בעיני אחרים". הצבע האדום מזכיר לה את בתי-החולים; "רק אתמול ראיתי בטלוויזיה צוותי רפואה כשבגדיהם מוכתמים בדם". הדם מסמן עבורה 'מוות'. היא מוסיפה עתה כדרך אגב, כי לא לקחה את הסוודר שהוצע לה בחלום.

ולבסוף אציג חלום נוסף שבו ניתן לראות בבירור רב יותר כיצד "הקורונה" משתחלת לדברי המטופל רק בעקבות האסוציאציות המיידיות שלו לחלום, או רק בהמשך לתיאורו את החלום בפגישה, ומועלית "אגב אורחא" כמעט. בנוסף, גם מודגש בו גורם דומיננטי מסוים, שאותו אכנה "נגע המוות" (ועוד אגע בו בהמשך), שצד את תשומת ליבי גם בהתייחס לרוב החלומות האחרים שהצגתי לעיל: החולם עומד להינשא לאחות של ידידה טובה שלו, אחות שהוא מכיר משנים עברו, אך המשפחות של שני הצדדים, וביניהן ההורים שכבר נפטרו לפני שנים רבות, מכירות בינו לבין הכלה המיועדת "זה מוזר, כאילו לא הכרנו מעולם זה את זה". וכיצד מתחברת הקורונה לכאן? "בחלום אנו כולנו צעירים יותר, כמו בתקופה של טרום-טרום הקורונה (צוחק קלות), כן, בעידן התמימות... הלא כל תמימה, בעצם, וואו... האחות של

הידידה מזכירה לי עכשוו את אחותי... לפני שנים רבות הייתה לי משיכה חזקה גם אל הידידה, אבל לא קרה דבר בינינו... גילוי עריות?... או דבר אחר?" "הדבר האחר" מניעו לדבר על האימה שמשרה עליו באופן רגיל המפגש עם נשים – מפגש המעמת אותו עם השאלה המעיקה: "מה היא רוצה?" "קורונה, בעברית" – הוא קובע לבסוף – "היא גם נקבה, ואני פוחד ממנה פחד אלוהים, פחד מוות."

החלום והממשי העומד על הפרק

וירוס-הקורונה "ככזה" אינו מועלה בחלומות שלקטתי אף פעם, שהרי כיצד אפשר לנו – כהווייה-חולמת, הווי אומר: "הווייה-מדברת" – לתפוס ולשיים בכלל טבע ממשי לא-ידוע, וחמקני זה שפרץ אל יקומנו? ואפילו דימויו – המראה האופייני לו תחת מיקרוסקופ אלקטרוני, שזכה לשם "קורונה" שמשמעותו בלטינית "כתר" מלכותי או "הילה" כמו הילת-השמש¹⁰ – אינו חדל, למרבה ההפתעה, מלא להירשם ב"כתב-התמונות" או ב"חידת-התמונות (רבוס)" של החלום. כמובן, הדברים עשויים להיות שונים למדי כשמדובר בחלומותיהם של אלה שנדבקו, למזלם הביש, בנגיף-הקורונה וסובלים מן המחלה, במידה זו או אחרת. אך לגבי האחרים, יכולים אנו אולי להעלות על דעתנו כי הציון או התו "קורונה" פועל כ-S1, אשר מניע לפעולה את כל המסמנים האחרים המנסים להעניק מובן כלשהו לממשי חסר מובן זה מטבעו ששינה סדרי עולם. אלא שהחלום הוא דבר אחר לגמרי! לא בממשי זה מתחבט ומתנגח החלום. "הממשי של ההווייה-המדברת, ואנו חוזרים על כך לעתים קרובות לאור הוראתו המאוחרת של לאקאן, הוא ממשי ללא חוק. אבל נגיף ה-SARS-CoV2 עוקב אחר חוק בלתי ניתן לשינוי, הוא עוקב אחר חוק הטבע שעלינו עוד לדעת כיצד לפענח על מנת שיעלה בידינו להתעמת איתו" – כותב מייקל בסולס¹¹. לעולם, אפוא, יוותר פער בלתי ניתן לגישור בין הממשי של הטבע וחוקיו לבין הממשי חסר החוק של ההווייה-המדברת שבה עסקין בפסיכואנליזה, בדיוק כפי שלעולם יוותר פער בין ממשי זה של ההווייה-המדברת – ממשי הנגוע בנגיפי או באופני ההתענגות (ושום ג'ל לא יחטא ושום מסכה לא תגן מפניהם) ומיילד את הדבר שאנו מכנים "חיים" או "קיום" – לאמת המשקרת, תלוית המסמן ומצייתת לחוקיו, המתגלה בפנינו בחלום, אשר ניתן להמשילו כאן ל"כתר המלכות" של הלא-מודע.

¹⁰ רק בחלום אחד מכל החלומות שלקטתי בתקופה זו, הופיעה "הקורונה" בדמות כדור אדום שממנו יוצאים זיזים, והחולמת וכל בני משפחתה נסים ממנה באימה. אך אפילו במקרה זה, התקשר הדימוי הויזואלי עם מראה ראשה המבעית של המדוזה, "זו עם הנחשים בראשה!"

¹¹ Miquel Bassols, *The Law of Nature and the Real without Law*, in *Lacanian Review Online*, 25th March 2020.

ועם זאת, האם אין "האמת", כפי שאמר זאת לאקאן, "אחות להתענגות"¹²? והאם אין – "האמת, מבעד לאי-אפשרות זו עצמה – גובלת בממשי"¹³? אבל, על כך בדיוק תלוי ועומד החלום אם יכולים אנו לעשות בו שימוש של ממש, שימוש בר-תוצאה, בהתנסות האנליטית שלנו!

החלום: דחף החיים ודחף המוות

"טבור החלום": "המקום שבו יושב החלום על הלא-ידוע."¹⁴ – הווי אומר: המקום המספק לחלום, כך אומר, את חומרי החיים ואת רעלי המוות כאחד שהוא נזקק להם לשם הקמת בניין המסמנים של הלא-מודע על שלל הסיגניפיקציות שלו – מצביע על אזורים אלה הנושקים זה לזה של האמת ושל הממשי של ההתענגות. ממשי זה כרוך בדחף החיים, ב"ארוס בן-הנצח", בדיוק כפי שהוא כרוך "ביריבו בן-האלמוות"¹⁵, דחף המוות, כשם שניתן לראות היטב, סבורני, מרוב רובם של החלומות שהובאו לעיל. אם רשאי אני לנקוט לרגע בלשון של הכללה, ניתן לראות מחלומות אלה כיצד המיניות עולה יחדיו עם המוות בכל תפנית או טרנספורמציה משמעותית המתרחשת בהם. זהו, אולי, היחס – או נכון יותר אי-היחס – הבסיסי והכללי ביותר שעליו אני יכול לעמוד בין מגפת וירוס-הקורונה לבין החלום, בין *Realität* ל-*Wirklichkeit*. יחס זה מקרין מאורו או מאפלייתו כנגע על כל החלומות הללו. יחס מוכלל זה של אי-יחס, אם יותר לי לכנותו כזאת, העלה בדעתי כהרף עין את הסמינר "ארבעה מושגי היסוד של הפסיכואנליזה". בסמינר זה טוען לאקאן כי המיניות מתייחסת בשדה הסובייקט באמצעות שני סוגים של חסר, החופפים זה את זה: החסר הסמלי – היות הסובייקט תלוי במסמן המצוי ראשית כל אצל האחר הגדול; והחסר הממשי הקודם לחסר זה – החסר המותנה בעצם הופעת ההווייה-החיה, היינו ברפרודוקציה המינית. חסר זה הוא ממשי "כיוון שהוא מתייחס למשהו ממשי, הווי אומר לעובדה שההווייה-החיה, בתוקף היותה כפופה למין, נתונה להשפעת הפגע-נגע של המוות האינדיווידואלי."¹⁶ ועוד הוא אומר באותו סמינר: "ההבחנה בין דחף החיים לבין דחף המוות שרירה וקיימת במידה והיא מביאה לידי ביטוי שני היבטים של הדחף. אולם כך הוא הדבר רק בתנאי שאנו רואים את כל הדחפים המיניים לפי שהם מהוברים ברמת הסיגניפיקציות בלא-מודע, ככל שהם מביאים עימם הוא

¹² Jacques Lacan, *The Seminar, Book XVII, The Other Side of Psychoanalysis*, Trans: Russell Grigg, New York, London: W. W. Norton & Company, 1991, p. 54.

¹³ Jacques Lacan, *Television* (1973), Trans: Denis Hollier, Rosalind Krauss and Annette Michelson, New York, London: W. W. Norton & Company, 1990, p. 3.

¹⁴ ז. פרויד, "פירוש החלום" (1900), תרגום: רות גינזבורג, הוצאת עם-עובד, 2012, עמ' 479.

¹⁵ ז. פרויד, "תרבות בלא נחת" (1930), כתיב זיגמונד פרויד, תל-אביב: דביר, 1966, עמ' 183.

¹⁶ Jacques Lacan, *The Seminar, Book VI, The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, Trans: A. Sheridan, Hogarth Press, London, 1977, p. 205.

מוות – מוות כמסמן ושום דבר אחר זולת מסמן.¹⁷ זה מה שכיניתי קודם "גורם קטלני", המופיע, ללא צל של ספק, ברובם רובם של החלומות שהצגתי, אם כי, כמובן, באופן אחר לגמרי בכל חלום וחלום, תלוי במקרה. לאמתו של דבר, אנו מהלכים כאן בחבל זרוע מוקשים ומכשולים, אשר רובו ככולו מצוי "מעבר לעיקרון העונג", והווירוס ו"החרדה הריאלית" מפניו, הם סביבה, או נסיבה – ברוכה ומקוללת גם יחד – אך בעיקר **עילה חוץ-פנימית** (אקסטימית), להפקת חיים הצרורים במוות ולמתן ביטוי לגורלות הדחף הסינגולאריים שלנו. רכיבי היסטוריה, הדי סכסוכים קדומים ועכשוויים, ביטויים סימפטומטיים, שברי פנטסיות ויסודות טראומטיים – רוכבים, כמובן, על גביהם. יתרה מזאת, דומה, כי כל אלה אף זוקפים לפתע את קומתם: לבושים באדרת חדשה, צעקנית וצבעונית, או מתגבשים לידי צורה ברורה וחדה יותר מאי פעם, ולעיתים תכופות זו אף הופעתם הראשונה בכלל. ובעיקר ניכר הדבר בעמדת הסובייקט כלפי חלומו ולהשלכותיו המסתמנות על חייו, כמו סוג חדש של **בהילות** וחיפזון אוחזים בו.

החלום כפסיכודה של "האחד כולו לבדו"

ראוי להוסיף ולומר כי, בכל החלומות שהובאו לעיל, אין החלום ממחר להטליא ולמלא את החלל של הווירוס, או את האימה מפניו, על ידי הענקת מובנים קולקטיביים, הכה רווחים בעת הזו; ודרך משל, פירושים בעלי גוון דתי או מוסרי של הענשה או עמידה לדין, בדיות של קונספירציה, משמעויות הנוגעות לקטטרופות כלל-עולמיות, או, לחליפין, לתקוות לגאולה ולסדרי עולם חדשים, מטיבים ואידיאליים. במובן מסוים, זה היה ממצא די לא צפוי עבורי, אבל האין ההפתעה בשר מבשרו של הלא-מודע עצמו?¹⁸ והאין "חירות המחשבה", שפרויד משייך לחלום, כרוכה במהותה במה שאינו ניתן לחיזוי באשר לשיח החברתי המקובל? מובן, אין ברצוני לבטל כהוא-זה את חומרת המצב הנוכחי – על הטרגדיה שבו ועל העתיד המנבא שחורות, שייטכן מאד שהוא מבשר, וכמו כן על הצורך הבווער לסולידריות חברתית, אשר המצב מחייב, אף שאין כלל בטחון שאכן יתמלא – אולם החלום **כמנהגו נוהג**. אנו נוכחים לדעת, כי אין הוא מתפתה כלל וכלל למשמעויות הקולקטיביות הנפוצות (גם אם הן עשויות באופן חלקי ביותר ובהשתקפות פרטיקולארית למדי להימצא ברקעו). הוא משיב לנו, על פי **טבע ברייתו**, בנחישות ובשוויון-נפש כאחת, **לאחר זה של "העדר"**: הוא אומר אחד-אחד, כל מקרה לגופו הוא, עם "ההבדל המוחלט" שהוא מכונן והסינגולריות המצויה אולי באופקו. ואם החלום הוא פסיכודה, כשם שפרויד טוען, אזי היא פסיכודה של "האחד כולו לבדו", לשון אחר:

¹⁷ שם, עמ' 257.

¹⁸ נזכר אני כאן באמירתו של לאקאן ב"טלביזיה": "ההפתעות מתרחשות מעצם הדיסקורס: והרי זהו באמת, לב ליבו של הלא-מודע" (ז'אק לאקאן, טלביזיה (1990), תרגום: בן-ציון בן-משה, עורך מדעי: מרקו מאואס, ישראל: חנות הספרים כפר-סבא, 1992, עמ' 20).

תופעה אלמנטארית – הלוצינטורית בפועל, העונה על "דחיפות החיים" ועל ה"דחיפות לסיפוק" הכרוכה בה.

3. החלום והאיווי הלא-מודע: גבולות הפענוח ועקבות הממשי

"האומץ המוסרי, אליבא לאקאן, הוא לא לחמוק מהחוב, חוב פענוח הלא-מודע שהימנו אנו הסובייקט." (ז'אק-אלן מילר; 9 בספטמבר 2011)

לא הכול בחלום הוא עיבוד פנטסמטי או מסמני; לאקאן, בהתייחסו לחלום הנודע "אבא, אינך רואה שאני נשרף?", אומר: "באם פרויד – נדהם כולו – רואה בחלום זה אישור לתיאוריה שלו על האיווי, אין זה אלא סימן שהחלום אינו פנטסיה הממלאת משאלה."¹⁹ וגם אצל פרויד, אם נקרא אותו בעיון, נהיר לגמרי כי הפנטזיה אינה מהותו של החלום, כי אם רק "חזותו" העלולה להטעות אותנו, ובלשונו של פרויד: "מבנה מוכן ומזומן מכבר בחומר של מחשבות החלום, ממתין לשימוש."²⁰ יתרה מזאת, פרויד מייחס את הופעת ה"פנטזיה" בחלום רק להשפעת "הגורם הרביעי השותף ביצירת החלום" – קרי: ה"עיבוד המשני."²¹ יש, אם כן, להבדיל, למיטב הבנתי, בין הפנטזיה (המודעת או הסמוכה למודע – על יסודותיהן הלא-מודעים) לבין מה שפרויד מכנה במאמרו המסכם "תמצית הפסיכואנליזה (1939): **החלפה של התביעה (שמקורה בסתמי, Es) במילוי משאלה**", ורואה בה את "הפונקציה המהותית ביותר של עבודת-החלום"²². לעניות דעתי, הדבר עולה בקנה אחד עם מה שלאקאן מטעים בסמינר "הזמן לסכם" (1977): "בסדר של החלום הנותן מעצמו לשדה השימוש בשפה, ישנה מעידה (או "פשלה"; בתרגום האנגלי: blunder, ובמקור הצרפתי: bavure), אשר אותה מכנה פרויד Wunch. המילים מכוננות את הדבר הפרוידיאני... בדיוק משום שאין בנמצא הלימה שתהא מדויקת דיה בין המילים לדברים. שווה-הערך הסמלי עושה אותם לדברים רק

¹⁹ Jacques Lacan, The Seminar, Book VI, The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, Trans: A. Sheridan, Hogarth Press, London, 1977, p.59.

²⁰ ז. פרויד, פירוש החלום (1900), תרגום: רות גינזבורג, הוצאת עם-עובד, 2012, עמ' 452.

²¹ שם.

²² Sigmund Freud, "An Outline of Psychoanalysis" (1938), trans: Helena Ragg-Kirkby, London: Penguin Books Ltd (2003), p. 198.

כדאי לשים לב לכך, שעבור פרויד, המונח החלפה (Ersetzung) שונה למדי מהמונח התקה (Verschiebung) או העברה (Ubertragung), שני מונחים הרווחים מאד, כמובן, ב"פירוש החלום". לא בכדי פרויד משתמש במונח החלפה בהקשר של הסימפטום, ולמשל: "הסימפטום הוא סימן ותחליף (Anzeichen und Ersatz) לסיפוקו של דחף שלא בא לידי מימוש... והוא חייב להתמצות בשינוי הגוף עצמו..." (ז. פרויד, "עכבה, סימפטום וחרדה" (1926), תרגום: ערן רולינג, תל-אביב: הוצאת רסלינג, 2003, עמ' 13-18). המונח החלפה, אם כן, מקרב את החלום אל הסימפטום.

באורח פאנטסטמי ... וזה הטעם לכך שפרויד נזקק למה שקרוי הדחף... הנתמך רק על ידי נקיבה בשמו.²³

החלום: משאלה, איווי, דחף

נשוב אפוא לחלומות שלנו. מאז פרויד ועד היום, אנו אומרים באמונה רבה כי "החלום הוא מילוי משאלה". בעקבות לאקאן, את המונח "משאלה" אנו נוהגים להחליף, ואפשר שלעיתים מעט בנחפזות, במונח "איווי", למרות שלאקאן ערך באחד הימים הבחנה רבת-עניין בין השניים, הבחנה שכדאי אולי להפנות תשומת לב אליה לאור החלומות שלעיל²⁴, בזו הלשון: "פרויד הציג מונח זה ("איווי") כבר בתחילתה של הפסיכואנליזה. הוא הציגו בהתייחס לחלומות בצורת Wunsch. Wunsch אינו בפני עצמו איווי; הוא איווי מנוסח או מהובר – במילים אחרות, הוא מונח, בצדק, בטור אחד עימו (ההדגש שלי).²⁵ ובכן, מה באשר לטבעו של האיווי בחלומות בימי מגפת הקורונה? במבט ראשון, ניתן לומר, כי חלומות אלה פותחים לרוב במילוי משאלה "פשוטה" לכאורה: "לבקר בתיאטרון", "להשתתף במסיבה עליזה, רבת משתתפים", "לבוא לחתונה", "להיפגש פנים אל פנים", "להסתפר", "לנשק" וכדומה. הווי אומר, ניתן לראות במשאלות אלה "שיירי-יום" הנושאים בתוכם זיקה ישירה, פשוטה ומיידית, כמעט אימננטית – תלוית-זמן עכשווי, בוודאי²⁶ – לסגר ולריחוק-החברתי. מדובר, אפוא, במשאלות, הנבעות – ולא מפליא הוא – מאיסורים וממגבלות הנגזרים עלינו בעצם ימים אלה. לשון אחרת: עסקינן כאן במשאלות הצומחות ממניעה של אופני סיפוק שכיחים העומדים לרשותנו ברגיל בחיינו ה"שגרתיים"; זו מניעה אקטואלית, ואף – כפי שהתבטא לאחרונה אחד ממטופלי – "מציאותית מאד". ואמנם, שיירי-היום, "הטריים והסתמים", בלשונו של פרויד, מהווים כידוע את אחד "מחומרי החלום" החשובים. אולם נראה לי, שאין אנו יכולים שלא להשוות לרגע משאלות אלה למשאלות המתמלאות ברגיל בחלומות הילדים: "חלומות הילדים הקטנים הם לעיתים קרובות פשוט מילוי של משאלה"²⁷, ו"אין הם חדים

²³ מובא אצל מארי-הלן ברוס, במאמרה: 'Artifice, the Other Side of Fiction'.

What's New about the Dream 120 Years Later?' (2019), *The Theme | Orientation texts*

מרי-אלן ברוס מבהירה את דברי לאקאן כאן בהוסיפה ש"בין הסמלי לממשי, הדבר מחזיק מעמד רק בסיוע הגמישות שיש לדמיוני. אולם חרף המשמעות האפית הזו, הלא-מודע עצמו מופיע אך ורק בתנאי של Wunsch".

²⁴ דומה, כי המונח "התענגות", השולט בעיקר בהוראה האחרונה של לאקאן, מצמצם מאד את הצורך בהבחנה זו, בדומה להצטמצמות השימוש של לאקאן במושג ה"דחף".

²⁵ Jacques Lacan, *The Seminar, Book VI, Desire and its Interpretation*, Trans: Bruce Fink, Polity Press 2019, p. 37.

²⁶ זמן שנדמה עלי כי עמד מלכת, ואולי הניח בכך יסוד ל"ארוטיקה של זמן" בעלת גוון מלנכולי משהו, אצל רבים מאתנו.

²⁷ ז. פרויד, *פירוש החלום* (1900), תרגום: רות גינזבורג, הוצאת עם-עובד, פירוש החלום, עמוד 171.

חידות לפותרן.²⁸ אולם גם חלומות הילדים אינם ביטוי כה "פשוט" ו"לא מתמיה" של משאלה. הבה ניטול לדוגמה את חלומה של אנה פרויד הקטנה; זו משמיעה בהתרגשות מתוך שנתה: 'אנה פרויד, תות שדה, תותי בר, חביתה, דייסה!' לפי פרויד, מדובר ב"תפריט" ש"כלל כל מה שנראה לה כמאכל תאוה". ביום שקדם לחלום, מוסיף פרויד, "נמנע מאנה מזון כל אותו יום," מאחר שהמטפלת ייחסה את "קלקול הקיבה של הקטנה להתענגות מופרזת על תות שדה."²⁹ לאקאן נדרש לחלום זה וקובע, כי "... בהלוצינציה, בהלוצינציה הפשוטה ביותר של הצורך הפשוט ביותר, ההלוצינציה של מזון, כשם שהדבר מתרחש בחלומה של אנה... אין הנכחה פשוטה וטהורה של האובייקטים של הצורך. אך ורק בגין הסקסואליזציה של אובייקטים אלה, מתאפשרת ההלוצינציה של החלום – שהרי... אנה הקטנה הוזה רק אובייקטים אסורים... רק מן המקום שבו הסובייקט מתאוה, תתלווה ההלוצינציה קונוטציה של מציאות. ואם פרויד מנגיד את עיקרון המציאות לעיקרון העונג, הלא זה בדיוק משום שהמציאות מוגדרת כזו שהדה-סקסואליזציה חלה עליה."³⁰

משאלה, איווי – והדחפים המיניים המתנים את הופעתם ותומכים בהם, מעבר לכל תוכן אפי או פאנטסמטי המעניק צורה, כיוון ומשמעות לחלום, דהיינו: לממשי של ההתענגות שבו.

החלום ו"כאב הקיום": האיווי כהגנה כנגד איווי אחר

ואם כך בחלומות ילדים – קל וחומר בחלומות המטופלים שהוצגו על ידי. משאלותיהם ה"פשוטות" – ואין לטעות בזאת בכלל – הם, הבה נאמר, יריות הפתיחה בלבד. ברור כשמש, כי המשכו המידי של החלום – על תפניותיו המגוונות והבלתי-צפויות תדיר, ועל האפקטים העולים ממנו – או האסוציאציות שהוא מעלה אצל החולם, מובילים אל מחוזות אחרים, בדרכים פתלתלות או עקיפות לרוב, אל פתחה של "תהום פעורה" הפוגשת ב"כאב הקיום" – כפי שהתבטא פעם לאקאן בהתייחסו לחלום הנודע 'הוא לא ידע שהוא מת'³¹ – אל כבשנו של האיווי הלא-מודע ש"אינו ניתן להכחדה"³² אולם האיווי – אחריתו מי ישורנה? האיווי, הגם שהוא מהובר בשפה, אינו ניתן כשהוא-לעצמו להיבור, ודומה כי אין אמת צלולה יותר מאשר זו הטמונה במשפט "לעולמים לא נמצא שם (בחלום) את האיווי מתבהר

²⁸ שם.

²⁹ שם, עמ' 173.

³⁰ Jacques Lacan, *The Seminar, Book VI, The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, Trans: A. Sheridan, Hogarth Press, London, 1977, p. 155-156.

³¹ Jacques Lacan, *The Seminar, Book VI, Desire and its Interpretation*, Trans: Bruce Fink, Polity Press 2019, p. 115-116.

³² ז. פרויד, *פירוש החלום* (1900), תרגום: רות גינזבורג, הוצאת עם-עובד, 2012, עמ' 549.

בצלילות (ההדגש שלי).³³ והנה כבר כאן, בניסוח המאפיין את הוראתו המוקדמת של לאקאן, אנו ניצבים אל מול גבולות הפענוח, גבולות הנושאים עימם את עקבות הממשי. בגבול הפענוח, אפשר בהחלט ש"ידע שהוא במקום של האמת"³⁴ – "ידע על ההתענגות",³⁵ ידע שהוא עצמו מסדר ההתענגות – יעלה ויבוא. אחרי ככלות הכל – האין לאקאן נוטה לפרש עוד מראשית הוראתו את האיווי בבחינת "הגנה"? וליתר דיוק בבחינת "הגנה כנגד איווי אחר"³⁶? ומהו המסתורין האופף "איווי אחר" זה אם אין הוא מה שמקופל בהתענגות החסרה תמיד – ה"התענגות שצריך היה שתהא"³⁷, ההתענגות שהיא מטבע הגוף?

נראה לי, כי כל אחד מהחלומות שהצגתי מעיד על כך די במפורש, ואין לנו באמת צורך להבהירם יותר – הגם שניתן, ללא ספק, עוד לעשות מאה ואחד סיבובים סביבם – כדי להיווכח בזאת: **הם נקראים בדיוק במה שנאמר עליהם.** ודאי, אין אלה נחלתם הבלעדית של החלומות בימי קורונה בלבד, אך מקבץ כה חד, כה צח, כה מפתיע, של אפיונים אלה, כפי שהם מופיעים באשכול החלומות שהוצג כאן – אני, מכל מקום, עוד לא פגשתי.

4. החלום ו"התעוררות"

"לשווא אנו עמלים להעלות את העבר, כל טורח התבונה – ברכה לבטלה. הוא נסתר מעבר לתחומה ולהישג ידה, באיזה עצם גשמי [...] שלא ישוער. המקרה הוא שיקבע אם ניתקל בעצם הזה בטרם נמות, ואם לא נתקל" (מרסל פרוסט; בצד של סוואן, "בעקבות הזמן האבוד").

מה מעיר את הישן?

האם אנו מקיצים מחלומותינו – "שומרי שינה" נאמנים – אל מציאות אישית או חברתית חדשה? נדמה לי, כי המושג "התעוררות" הוא אחד המושגים העמומים והדו-משמעיים ביותר

³³ ז'. לאקאן, "נאום לקתולים" (1960), ניצחון הדת – נאום לקתולים, תרגום: ברכה ל. אטינגר עם פרלה מיגלין, מרקו מאואס, תל-אביב: הוצאת רסלינג, 2008, עמ' 25.

³⁴ ז'אק לאקאן, הסמינר ה-20, עוד (1972-1973), תרגום: יורם מירון, עם ליאור לב, פרלה מיגלין ומבל רוזן, עריכה: מרקו מאואס, תל-אביב: הוצאת רסלינג, 2005, עמ' 113.

³⁵ שם, עמ' 119-120. ...

³⁶ Jacques Lacan, *The Seminar, Book X, Anxiety*, Trans: A. R. Price, Cambridge: Polity Press, 2014, pp. 316-318.

³⁷ ז'אק לאקאן, הסמינר ה-20, עוד (1972-1973), תרגום: יורם מירון, עם ליאור לב, פרלה מיגלין ומבל רוזן, עריכה: מרקו מאואס, תל-אביב: הוצאת רסלינג, 2005, עמ' 74.

שאנו מכירים. אלא שבכל מקרה, לא "הווירוס" הוא זה שמעיר אותנו, כשם שניתן לראות היטב, סבורני, ממרבית החלומות שהבאתי. "מהו זה שמעיר את הישן? האין היא, בתוך החלום, מציאות אחרת? (ההדגש במקור)"³⁸ – שואל לאקאן בהתייחס לחלום הנודע: 'אבא, אינך רואה שאני בוער?', והוא משיב: "מה שמעיר אותנו הוא המציאות האחרת הנחבאת מאחורי החסר של מה שנוטל על עצמו את מקומו של הייצוג – ודבר זה, אומר פרויד, הינו הדחף."³⁹

מרסל פרוסט ווולטר בנימין; ג'יימס ג'ויס ולאקאן ו...המלט

מרסל פרוסט הבוחן את הזיכרון האנושי ועימו, ניתן לומר, את אושיות ההתעוררות, כותב בספרו 'האסירה' על "שנתו היוצרת ומלאת-החיים של הלא-מודע... אשר בה נחרתים לעומק הדברים שחולפים על פנינו בחיינו ברפרוף, וידיים נמות אוחזות במפתח הפותח את המנעול – המפתח שאותו חיפשנו, עד כה, לשווא"⁴⁰. וולטר בנימין, שהשפעתו של פרוסט עליו ניכרת למדי, כותב ב'פרויקט הפסאז'ים' שלו: "זיכרון והתעוררות קשורים אפוא קשר הדוק. ההתעוררות היא, למעשה, המהפכה הדיאלקטית, הקופרניקאית, של ההיזכרות,"⁴¹ וכן: "האם ההתעוררות עשויה להיות הסינתזה בין התזה של תודעת החלום והאנטייתזה של תודעת הערות? אם כן, אז רגע ההתעוררות יהיה זהה ל"עכשיו של הניתנות-להכרה, שבו לובשים הדברים את פרצופם האמיתי..."⁴² כיצד לא נוכל להשוות כאן בין מרסל פרוסט וולטר בנימין לג'יימס ג'ויס של 'Finnegans Wake'? דומה כי הראשונים מאמינים בחלום כצדה האחר, הדיאלקטי, של ההתעוררות, אשר חיים בצדה, והאחרון מאמין בחלום כהתעוררות בלתי-אפשרית, אשר מוות בצידה. דומה כי לאקאן מתייבב לצדו של גויס בשעה שהוא אומר, כי שני פנים לאיווי של החלום: "ראשית, הוא נועד מן ההתחלה לשמור על השינה... שנית, הוא איווי למוות... ככל שבאמצעותו של איווי שני זה – וכך הדבר תדיר – האיווי הראשון מסופק; האיווי-למוות הוא זה שדרכו מגיע הסובייקט של ה-Wunsch אל סיפוקו"⁴³, וכי בהתעוררותנו מהחלום אנו אך ורק ממשיכים בשנתנו בהקיץ. זיקה כזו בין

Jacques Lacan, *The Seminar, Book VI, The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*,³⁸
Trans: A. Sheridan, Hogarth Press, London, 1977, p. 58.
שם, עמ' 60.³⁹

⁴⁰ Marcel Proust., *The Captive [in Search of Lost Time, vol.2]*, p. 189.

⁴¹ וולטר בנימין. פרויקט הפסאז'ים – מבחר, כתבים, כרך ג, תרגום: ניר ורוני רצ'קובסקי, תל-אביב: הוצאת רסלינג, עמ' 155.
שם, עמ' 212.⁴²

Jacques Lacan, *The Seminar, Book VI, Desire and its Interpretation*, Trans: Bruce Fink,⁴³
Polity Press 2019, p. 44.

השינה, החלום, האיווי והמוות יכולים אנו גם למצוא במילים בנות-האל-מוות של המלט לשקספיר:

"להיות או לא להיות? הנה השאלה [...] למות, לישון; לישון! אולי לחלום! הא, זו המכשלה; מה חלומות נראה בתרדמת המוות, אחרי שננער חבלי עולם הזה (מערכה 111)." ⁴⁴

דומה, כי המלט אף מרחיק לכת: גם במותו מתיירא הוא שלא ימלט מן החלומות ולא יפטור עצמו מייסוריו ועוונותיו עלי אדמות!

התעוררות: חיים ומוות ביד החלום...

האם החלומות, ויהיו אשר יהיו תכניהם והאפקטים שהם בוראים בנו, מביאים אותנו באמת אל ספו של ידע סופי כלשהו שהתעוררות שלמה בצידה? "החיים" – אומר לאקאן – "הם משהו בלתי-אפשרי למדי היכול לחלום על התעוררות אבסולוטית. בצד ההתעוררות נמצא המוות דווקא." ⁴⁴ אולם, אחרי ככלות הכל, יאמר לאקאן: "החלומות שומרים על האיווי בחיים (ההדגש שלי)." ⁴⁵ וכך, לטעמי, שומרים גם על ה"איווי לחיים" (*the desire to live*) ⁴⁶. דומה כי החלומות מימי הקורונה שהצגתי, גם אם יש בהם מידה רבה של עוררות, עוצמה, חיוניות של איווי ואף מן החדש, היכולים להוביל את החולם לידי פיכחון כלשהו – גם אם חלקי ולשעה קצרה בלבד – אין בהם, מנגד, שום ערובה להתעוררות של ממש (אחרי ככלות הכול, "האין זה כי אם חלום"?), בין מבורכת ובין מקוללת, אף שכל מקרה, כמובן, צריך עוד להיבדק לגופו ולפי מיקומו בתהליך האנליטי ברגע נתון.

החלימה כחותם השפה בגוף ההווייה-המדברת

מכל מקום, חפץ אני לומר, שאם "האמת משקרת", אזי החלימה עצמה אינה יכולה לשקר, שהרי זו בדיוק טבעה, קרי: התנסות הלוציניטרית חיה ונושמת – שבלבה איווי שאינו ניתן לשלילה ⁴⁷ – הנושאת בקרבה את חותם השפה בגוף "ההווייה-המדברת". ואי-לכך, תמיד ימצא בין קפליה וגיאיותיה, בדממה שהיא ראשיתה והיא אחריתה – האחר הגדול שאינו קיים. אלה הם, אל נכון, אבני היסוד של הטראומה שכמעט תמיד נוכחת בחלום.

Fabian Fajnwaks, Editorial: "L'une-bévue du rêve", *La Cause du Désir* n° 104 : « Tu rêves encore ? » ⁴⁴

⁴⁵ שם.

⁴⁶ Sigmund Freud, "Contribution to a Discussion on Suicide" (1910), *S.E.*, XI, p. 231.

⁴⁷ כאמור, האיווי, לפי פרויד, "אינו ניתן להכחדה", הווי אומר לשלילה, ומכאן, ניתן לומר, שיש בו מן הממשי.

החלום כפונקציה הקודמת לעיקרון ההנאה

ואסיים טקסט זה, הנדרש לחלומות, שאפקט המועקה או הסכנה המתלווה להם הוא בערך הכלל בימים מסיוטיים ונטולי פשר אלה של COVID-19, כפי שהוא נקרא בלשון המדע, בדברים שכתב פרויד במכתב משנת 1936 לרופא שינים מישראל בשם יוחנן לוינזון, ששאל אותו על טבעו של חלום-הבלהות: "... אל לנו לשכוח את ההגדרה הבסיסית של אריסטו שלפיה "חלימה" היא כל צורה של פעילות רוחנית המתקיימת בזמן שינה, והמשמעות היא שעלינו לכלול בשם זה גם הישגים אחרים נוסף על מילוי המשאלה. **הצורך להתמודד נפשית עם מה שדורש פתרון הוא פונקציה שקודמת למילוי המשאלה, ניתן לומר שהוא "מעבר לעיקרון העונג".** הוא משפיע על חומרי החלום. מובן שטראומה בלתי פתורה חוזרת על עצמה בחלום כדי שניתן יהיה לתרגם אותה למילוי משאלה, אבל על פי רוב הניסיון הזה ייכשל ללא עזרה אנליטית (ההדגש שלי)".⁴⁸

⁴⁸ ז. פרויד, מכתבים, תרגום, האיר וערך: ערן רולניק, ישראל: מודן הוצאה לאור, 2019, עמ' 296.

קריאתו של מרקו מאואס:

זה לא קל להתייחס לטקסט של שלמה, ידיד ועמית שלנו, על החלומות. מדוע? כי זה טקסט שכולל דבר נוסף, שאינו כתוב, אבל נמצא שם.

נאמר כי מילר הציע את הנושא "שימוש של החלומות בפסיכואנליזה לאקאניאנית" עבור הכנס של ה-AMP, שאולי עוד יצליח להתקיים בבואנוס אירס, משום שקיים סוג של שכחה בנוגע ל"פנומן הפרוידיאני" – כפי שמילר בעצמו כתב – כתנאי קודם לכניסה לאנליזה.

הטקסט של שלמה מעיד קודם כל על כך שאין לנו עניין במי ששכח או אין לו אמונה בפנומן הפרוידיאני. האמונה כה נוכחת בו עד שכל פרט קטן מודגש בסדרת החלומות שהוא מציג – כל פרט חשוב – דבר שהופך את הקריאה ללא קלה בכלל. צריך לתת אמון בטקסט של שלמה כדי לקרוא בו – עובדה לא נפוצה כאשר מדובר על נושא החלום.

אבל יש דבר נוסף.

אם נאמין ללאקאן, בעקבות הקריאה שלו את פרויד, חלום אינו סימפטום. חלום נעשה לסימפטום כאשר הוא חוזר, כאשר סימן החזרה מלווה אותו, כאשר תפקידו בתור חלום מתחוויר אל מול חזרתו. ברגע זה החלום אינו אלא הסימן של כישלון עצמו כ"רק חלום"; והדבר המעניין הוא שזה הוא עצמו, החלום, מי שמביא עימו בשורה מוזרה ופרדוקסאלית זו. אין הוא צריך את "הקצבית היפה" כדי שנשים לב אל מה שמצוי מעבר לו, אלא הוא משתמש בכלכלה של הליבידו, החלום! כדי למסור לנו דבר-מה חדש.

והנה, זה מאפשר לי לכתוב מה חדש בטקסט, מהו הדבר הנוסף בטקסט של שלמה. יש בטקסט של הקולגה שלי משהוא שעובר בין השורות: החלום כשלעצמו הוא סימפטום. ישנה התעקשות, כמעט צעקה, כי יש בחלומות – בפרספקטיבה שלו עצמו – מצפן הכולל דבר ממשי.

האם זה נכון? איני יכול לקבוע כאן, אולם נכון בהחלט שדבר זה ישנו בטקסט.

ורק בכך די כדי לקרוא את הטקסט של שלמה בסקרנות אמיתית.

קריאתה של תמי וייל :

שלמה מתעניין בחלומותיו ובאפשרות ללמוד מהם, אך בטקסט הוא מביא חלומות של מטופלים, שעדיין חולמים, אולי אף יותר מקודם. שלמה מציין ש"מדובר בהעברה שדחיפות רבה בצידה, וזו מעוררת בי צורך חזק לחקירה ודרישה מעמיקה". האם זו דחיפות החלום? החולם? האנליטיקאי, החולם גם הוא? דחיפות התקופה ששניהם חולקים?

הוא מציין את הסיכון להכללה שכן "מדובר, כמובן, בחלומות שסופרו לי במהלך האנליזות". כלומר, חלימה תחת העברה. אך בהמשך הוא מצטט מפרויד כי "החלום הוא תוצר נפשי א-סוציאלי, שאין לו דבר למסור לזולת". החלום, אם כך, לא פונה להמון, והוא תוצר סינגולרי, אך באיזו מידה הוא שומר על איכותו הא-סוציאלית כאשר הוא נמסר באנליזה תחת העברה?

אופן הכתיבה של שלמה, שרושם עבורנו פיסות חלומות של סובייקטים שונים, מנסה לתת תשובה למתח הזה דרך סדרה של בודדים.

שלמה נוגע גם במתח שבין הסינגולרי ובין סממני התקופה, כפי שהוא מופיע בחלומות באנליזות בתקופת הקורונה.

הוא מציין כי החלום ממלא פונקציה נשית מסוימת, של ה"לא-הכול", כלומר "קיום ללא מהות". הקיום ללא מהות של החלום מתווסף אל ההעדר של המפגש הגופני באופני הנוכחות באנליזה כיום. עוד הוא כותב על החלימה: ".היא נושאת בקרבה את חותם השפה בגוף "ההוויה-המדברת", ואי-לכך, תמיד ימצא בין קפליה וגיאותיה, בדממה שהיא ראשיתה והיא אחריתה – האחר הגדול שאינו קיים. אלה הם, אל נכון, אבני היסוד של הטראומה שכמעט תמיד נוכחת בחלום".

נראה לי כי סממני התקופה, כפי ששלמה רשם אותם, מנכיחים באנליזה כיום את מורכבות העבודה עם הטראומה הראשית, הטומנת בחובה לא רק את האחר שאינו קיים, אלא גם את קיומו המוטל בספק של הגוף.

הטקסט של שלמה הוא אמירה של אנליטיקאי אחד, המתעד את התנסותו בתקופה ייחודית, מעניינת ומאתגרת עבור הפסיכואנליזה. בקווים עדינים הוא משרטט עבורנו מסלול של רישום עקבות התקופה בין קפלי וגיאות החלום.